

Марко Кнежевић, асистент
Правној факултету у Новом Саду

О НОВОМ УРЕЂЕЊУ ВОЉНОГ ЗАСТУПАЊА У ПАРНИЧНОМ ПОСТУПКУ

Сажетак: Новим Законом о парничном процесу од 26.09.2011. г., који ће почети да се примењује 02.01.2012. г., битно је измењена концепција основа вољног заступања – процесуалне способности и процесне способности битној помоћник. У раду се изражује у којој мери ново уређење уноси новине у парнични процес, што подразумева и прелиминарно добро приказивање још увек процесуалног режима. Даље се указује и на могуће дилеме са којима ће се, мање или више вероватно, суочити пракса. На крају, с обзиром да је уређење наведене две способности у прошлом периоду било подлога важењу начела слободног заступања, чини се бољим да се да одговор и на питање даље остваривања начела.

Кључне речи: вољно заступање; процесуална способност; обавезно адвокатско заступање; помоћничка способност; адвокат; начело слободног заступања.

І. Уводне напомене

1. Заступање у процесном праву се у својим основама не разликује од оног у материјалном праву. Може се рећи да заправо постоји заједничка основа појма. Ту свакако спада појам заступања – предузимање радњи (материјално или процесноправних) у име другог¹, тако да је правно дејство исто као и да је заступани предузео радњу. Надаље, као и у материјалном, и у процесном праву се разликује законско заступање и вољно заступање, тј. заступање путем

---

¹ При оваквом одређењу прихватамо *Сиванковићев* став о непотребности додатка „и за туђ рачун“ при дефинисању заступања (*Сиванковић/Водинелић*, Увод у грађанско право⁵ [2007] бр. 560).

пуномоћника. Иако се ради о различитим врстама заступања, ипак се мора нагласити да су она принципијелно по дејствима иста; различит им је само основ за заступање.² Законско заступање према томе подразумева да се ради о таквом овлашћењу за заступање у односу на кога заступани нема никаквог утицаја. Напротив, за вољно заступање је то одлучујуће, јер оно има свој основ има у вољи заступаног и претпоставља његово да га пуномоћник заступа.³

2. Заједничке особине престају тамо где постаје јасно да се ради о два различитим гранама права, које на крају имају и различиту правну природу. Сасвим другачије гледање на вољно заступање у парничном поступку, диктирано пре свега различитим правнополитичким и/или идеолошким разлозима, утичу на суштинско диференцирање. То се потврђује на следећа два примера, која су заправо и кључна тематика овог рада. Тако се у излагањима о вољном заступању у материјалном праву, иако је то свакако замисливо, не доводи у питање уопште слобода једног лица да бира да ли ће само да предузме правни посао или ће то да учини путем пуномоћника; штавише могућност избора се доводи у везу са приватном аутономијом.⁴ Исто тако, не спомиње се ни евентуално ограничавање слободе избора у личности пуномоћника спрам његових квалификација.⁵ У процесном праву међутим већ одавно се ограничава слобода странака да саме, непосредно предузимају процесне радње, и намеће им се обавезно адвокатско заступање. Такође, тамо где и странке смеју да самостално воде парницу, на различите начине им се сужава могућност избора пуномоћника, прописивањем нарочитих квалификација и других услова. Прво питање у науци се обрађује у оквиру постулативне способности, односно у виду тзв. обавезног адвокатског заступања; друго у способности бити пуномоћник. Оба међутим граде основу вољног заступања, јер се даје одговор на питања „када је оно неопходно?“ и „ко може бити пуномоћник?“. Тема истраживања је управо ново уређење наведене проблематике, с обзиром на недавно усвојен нов Закон о парничном поступку⁶ који ће почети да се примењује 01.02.2012. г. До тада још увек важи Закон о парничном поступку из 2004. г.⁷ и њиме успостављен режим. Према томе, у раду ће бити изложено ново уређење вољног заступања у парничном поступку спрам ова два питања, која се иначе у науци и третирају као основна при представљању вољног заступања.⁸ Утолико је и тема нешто ужа од самог наслова.

² У том смислу *Rosenberg*, *Lehrbuch des deutschen Zivilprozessrechts*² (1929) § 47 I 1.

³ *Rosenberg*, (цит. у фн. 2) § 47 I 1

⁴ Уп. *Medicus*, *Allgemeiner Teil des BGB*⁸ (2002) Rn 923.

⁵ Уп. нпр. *Сіанковић/Водинелић*, (цит. у фн. 1) бр. 576 и след.

⁶ Сл. гласник 72/11 (ЗПП 11).

⁷ Сл. гласник 125/04, 111/09 (ЗПП).

⁸ Види *Познић/Ракић-Водинелић*, *Грађанско процесно право*¹⁶ (2010) бр. 304; *Сіаровић/Кеча*, *Грађанско процесно право*³ (2004) 148.

3. Критичко представљање новог уређења подразумева најпре сажето приказивање самих појмова постулатионе и пуномоћничке способности (II.). Омогућавање бољег разумевања уређења које нас очекује од 01.02.2012. г. захтева не само представљање још увек важећег режима, већ и упознавање са његовим историјатом, односно претходним концептима (III.). Тек тада се, сматрамо, може дати ваљано приказ новог уређења, укључујући и дилеме које он доноси (IV.).

II. О постулатионој способности и способности бити пуномоћник

1. Под постулатионом способношћу се најчешће подразумева способност странке која је иначе парнично способна да лично, непосредно предузима процесне радње. У домаћој науци неспорно је да се под овом способношћу подразумева могућност предузимања радњи без обавезног пуномоћника одређених квалификација, док је спорно да ли то обухвата и фактичку могућност непосредног предузимања радњи.⁹ Најчешће се постулатиона способност, максимално поједностављено, везује за обавезно, принудно адвокатско заступање – ако је странка постулатионо способна, за вршење парничних радњи њој није потребан адвокат, она, речником ЗПП, може лично да предузима парничне радње; уколико нема постулатиону способност њу мора заступати адвокат ако претендује на активно држање у поступку. Овако представљена постулатиона способност наизглед нема везе са вољним заступањем, јер је странка обавезна да буде заступана. Међутим, и овде се ради о вољном заступању, јер је основ за заступање пуномоћ. Даље, овакво заступање је „вољно“ утолико што странка одлучује о личности пуномоћника, она му даје налоге и упутства, и на крају она одлучује о судбини заступања. Обавезност адвокатског заступања је на крају само терет странке, домен њене диспозиције, не и принуда у правом смислу речи.¹⁰

⁹ Уже схватање чини се да је у већини; види *Познић*, Коментар Закона о парничном поступку из 1976. године (2009) 178; *Трива/Белајец/Дика*, Грађанско парнично процесно право⁶ (1986) § 61/10; *Сїаровић/Кеча*, (цит. у фн. 8) 148; *Палачковић*, Парнично процесно право (2004) 109; за шире схватање *Zuglia*, *Parnični postupak FNRJ* (1957) § 60/5; *Јакшић*, Грађанско процесно право² (2007) бр. 721 и след. У немачкој и аустријској науци шире схватање је владајуће, што има ипак потврду и у позитивном праву (види уместо свих *Rosenberg/Schwab/Gottwald, Zivilprozessrecht*¹⁷ [2010] § 45 Rn 10, односно *Fasching, Lehrbuch des österreichischen Zivilprozessrechts*² [1990] Rz 360). У овом раду ће се ово питање оставити по страни, тако да када се говори о постулатионој (не)способности мисли се на уже схватање.

¹⁰ У том смислу и *Фућик*, који с позивом на *Долинар/Холцхамера* сугерише да се користи појам терет адвокатског заступања (*Anwaltslast*) уместо обавезног принудног адвокатског заступања (*Anwaltspflicht, Anwaltszwang*). Види *Fucik in Rechberger* (Hrsg), *Kommentar zur ZPO*³ (2006) § 27 R 1.

У погледу процесног значаја, постулативна способност се не убраја у процесне претпоставке, већ у претпоставке пуноважности самих парничних радњи.¹¹

Уобичајено је да се у систематским делима излажу аргументи за и против обавезног адвокатског заступања, који изгледа увек кореспондирају једни другима. На предност једне опције нуди се одмах противаргумент.¹² Међутим, треба напоменути да разлози који су водили законодавце у овој материји нису увек били чисто правнополитичке природе. Пресудни су били, у одређеним периодима, разлози иделошке природе, што је случај управо и са нашим правом.

2. И када имају постулативну способност странке могу бити ограничене у погледу избора пуномоћника. Може се прописати да оне могу да изаберу само лице које испуњава одређене услове. Тада се говори о посебној способности бити пуномоћник, или можда боље о пуномоћничкој способности, негде и о постулативној способности самих пуномоћника.¹³

И овде, као и код постулативне способности, разматрају се различити аспекти правне политике. Такође, као и код постулативне способности, сужавање пуномоћничке способности правда се јавним интересима; зато се обично даје способност нарочито правно квалификованим лицима.¹⁴ Међутим, на конкретно уређење и овде могу утицати разлози другачије природе, што опет налази потврду (и) у нашем праву.

III. Постојеће уређење вољног заступања (ЗПП)

1. У још увек важећем парничном систему важи, уз одређене изузетке, начело тзв. слободног заступања, које би подразумевало да су странке постулативно способне, односно да се за својство пуномоћника не траже никаква својства.¹⁵ Изузети постоје у оба домена. Странке немају постулативну способност у поступку по ревизији и захтеву за заштиту законитости (ззз), већ постоји обавезно адвокатско заступање (чл. 84 ст. 2 ЗПП). Пуномоћник може да буде свако пословно способно лице, осим надриписара (чл. 85 ст. 1

¹¹ *Rosenberg/Schwab/Gottwald*, (цит. у фн. 9) § 45 Rn 2; *Rechberger/Simotta*, *Zivilprozessrecht*⁷ (2009) Rz 323; Супротно *Г. Сџанковић*, *Грађанско процесно право*⁷ (2007) 154.

¹² Види нпр. *М. Марковић*, *Грађанско процесно право* I/1 (1957) бр. 136; *Fasching*, (цит. у фн. 9) Rz 436.

¹³ Код нас се ретко пуномоћничка способност доводи у везу са постулативном способношћу пуномоћника, иако то има и практичан значај, о чему ће бити речи касније. Недостатак пуномоћничке способности код у том смислу третирају *М. Марковић*, (цит. у фн. 12) бр. 242; *Г. Сџанковић*, (цит. у фн. 11) 153; види и *Fasching*, (цит. у фн. 9) Rz 438.

¹⁴ Уп. *Holzhammer*, *Österreichisches Zivilprozessrecht* (1970) 85/86.

¹⁵ *Г. Сџанковић*, (цит. у фн. 11) 251; *Познић/Пакић-Водинелић*, (цит. у фн. 8) бр. 304.

ЗПП). Приказано начело настало је међутим раније, већ након Другог светског рата. Зато је неопходно и истаћи да и поред идентичног назива данашње начело нема исту садржину, али ни и оправдање са ранијим.

2. Велике друштвене промене након Другог светског рата имале су свој утицај и на грађанско процесно право. Иако не у толикој мери као код осталих грана права, нова идеологија мењала је дотадашње концепте.¹⁶ Управо је домен вољног заступања темељно промењен. Предратно уређење је замењено са начелом слободног заступања, по којем је укинута било какво обавезно адвокатско заступање, односно по којем је, по правилу, свако пословно способно лице могло да буде пуномоћник, осим надриписара; изузетак је било заступање правних лица која управљају општенародном и друштвеном имовином у споровима где вредност предмет спора прелази одређену вредност, када је пуномоћник могло да буде лице само са положеним правосудним испитом (чл. 84, 481 ст. 2 ЗПП 56). Оба наведена заокрета била су инспирирана првенствено идеолошким разлозима, тек потом другим.¹⁷ Такво начело је стога било израз тадашње идеологије.¹⁸ Касније измене начела типичне су се промене врста правних лица за које је у одређеним споровима веће вредности било потребно да пуномоћник буде квалификован, што је на крају, након напуштања социјализма, резултовало тиме да је за сва правна лица прописано ово ограничење вољног заступања. У току целог наведеног периода наведени изузетак двоструког карактера (ограничење само за правна лица и одређеним споровима), као и забрана надриписарима да буду пуномоћници, даје потврду постојања самог начела.

3. Данашње начело, види се, има сасвим различиту садржину. У погледу постулативне способности у односу на раније начело уведен је значајан изузетак у виду обавезног адвокатског заступања у поступцима по

¹⁶ О томе види *Dika/Uzelac, Zum Problem des richterlichen Aktivismus in Jugoslawien, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 40 (1990) 391 (393); *Uzelac in Beschleunigung des zivilgerichtlichen Verfahrens in Mittel- und Osteuropa* (2004) 67 (75).

¹⁷ Обавезно адвокатско заступање није посматрано у може се рећи класичном аспекту предности и мана које оно доноси у смислу квалитета саме правне заштите која се постиже у парничном поступку. Оно је било испитивано према „класном карактеру“, па је као средство којим је за време Краљевине Југославије „владајућа класа осигуравала своје класне интересе у судским поступцима“ било неспојиво са тадашњим уређењем (*Камхи*, Грађански судски поступак³ [1961] 231); такође, тиме је у предратном периоду обезбеђиван привилегован економски положај професији која је по својој класној припадности била поборник тадашњег поретка, који је био неприхватљив након рата (*Камхи*, Грађански судски поступак [1951] 140). Уп. и *Познић*, Грађанско процесно право (1957) 174; *Zuglia*, (цит. у фн. 9) § 18/3. Ипак, појединци су, додуше у мањини, о обавезном адвокатском заступању говорили идеолошки неутрално, дакле на класичан начин; тако већ 1948. г. *М. Марковић* (Теорија грађанског парничног поступка [1948] бр. 111).

¹⁸ Изричито *Zuglia*, (цит. у фн. 9) § 18/3.

ревизији и ззз (чл. 84 ст. 2 ЗПП). Тиме је и направљен заокрет у односу на парадигму ранијег начела у виду идеолошке неподобности овог института.¹⁹ Треба одмах овде напоменути и да је обавезно адвокатско заступање било недуго по ступању на снагу и предмет контроле уставности.²⁰ С друге стране, у погледу својстава пуномоћника, данашње уређење представља заправо потврду самог начела, јер је укинута иначе оспоравано ограничење у погледу квалификованости пуномоћника правног лица у имовинско-правним споровима преко одређене вредности предмета спора.²¹ Тиме је и постала беспредметна расправа о значају радњи које је предузео пуномоћник без квалификација.

4. Законски израз данашњег начела слободног заступања није отклонио све дилеме у погледу његове саме садржине, тј. садржине обавезног адвокатског заступања и способности бити пуномоћник. Неке спорне ситуације су неминовно нове, док су неке само оживљавање ранијих дилема.

а) Текст одредбе чл. 84 ст. 2 ЗПП²² покренуо је у пракси и теорији два спорна питања. Прво, да ли и странка која је сама адвокат има постулатиону способност, тј. да ли и њу мора да заступа адвокат у поступку по ревизији и ззз. Друго, да ли су странке постулатионо неспособне само за изјављивање ревизије и ззз, или уопште током целог поступка по њима. У погледу првог питања, праксу ВСС која није правила разлику међу странкама, тако да је и странка адвокат исто морала да изјави ревизију и ззз путем адвоката²³, прекинуо је УС; сврха обавезног адвокатског заступања је за њега обезбеђивање квалитетног заступања пред највишом инстанцом, па је тако супротно циљу ове установе тражити и да странка која је сама адво-

¹⁹ Ипак се мора нагласити да након напуштања социјализма се ова неподобност и не спомиње; уп. нпр. *Познић/Ракић-Водинелић*, Грађанско процесно право¹⁵ (1999) бр. 214.

²⁰ *Уставни суд (УС)* је утврдио да је обавезно адвокатско заступање је у складу са Уставом (ИУ-181/2005 Службени гласник РС 106/06 = Билтен УС 2/2006, 14 [17] за усклађеност за Уставом из 1990. г.; ИУ-28/2005 Билтен УС 1/2009, 184 [189] за усклађеност са садашњим Уставом). У теорији афирмативно *Г. Сјанковић*, Обавезно адвокатско заступање у поступцима по ревизији и захтевом за заштиту законитости, ИСП 10/2007, 19 и след.

²¹ Критика таквом ограничењу кретала се заправо у два смера. Прво оно није могло да обезбеди постулирани циљ (квалитетно вођење поступка), јер је странка правно лице имала постулатиону способност, а за заступника правног лица се нису тражиле било какве квалификације (*Трива/Белајец/Дика*, [цит. у фн. 9] § 66/2). С друге стране критика је била усмерена и на поремећену равнотежу и једнакост странака, јер је овај режим био предвиђен само за правна лица, не и за физичка (у том смислу *Познић*, Да ли је потребна реформа југословенског парничног законодавства, Правни живот 1-2/1996, 67 [71]; *исти*, [цит. у фн. 9] уз чл. 91 бр. 1).

²² „Странку мора заступати адвокат у поступку по ревизији и захтеву за заштиту законитости“.

²³ Рев 2101/07 Билтен ОпС у Новом Саду 1/2008-9; Рев 1450/06 Билтен ОкС у Београду 76 (2007) 158; Стзз 284/07 Билтен ОпС у Новом Саду 3/2007-3.

кат буде заступана путем другог адвоката. Овде је УС заправо телеолошким редукацијом чл. 84 ст. 2 ЗПП дошао до става да је странка адвокат постулативно способна увек у парничном поступку.²⁴ Тиме је речником науке уведено још једно ослобођење од обавезног адвокатског заступања, јер су правна лица која јавно правобранилаштво заступа по закону такође ослобођена (држава, покрајине, општине и градови).²⁵ У погледу другог питања, које се иначе поставило само у теорији, заузет је став да се обавезно адвокатско заступање односи само на изјављивање ревизије и ззз, не и на нпр. давање одговора на ревизију, дакле да се обавеза односи само на ревидента; при томе се став правда непостојањем изричито превиђене могућности одбацивања одговора на ревизију из тог разлога, што се цени као недоследност у закону.²⁶ Иако је последње тачно, не би смо могли да се сложимо са самим закључком, јер непостојање изричите могућности одбацивања одговора на ревизију зато што га није дао адвокат није разлог да се негира таква могућност. Пре свега, и сам чл. 84 ст. 2 ЗПП говори о обавезном адвокатском заступању у *послужујућима* по ревизији и ззз, а не у њиховом изјављивању; одговор на ревизију према томе спада у поступак по ревизији. Одлучујуће међутим јесте уставно комфортно тумачење: начело једнакости (чл. 21 Устава) као и равноправност странака и једнакост оружја као делови права на правично суђење (чл. 32 ст. 1 Устава; чл. 6 ст. ЕКЉП) захтевају да обе странке буду под истим теретом.²⁷

б) Одређење да „свако физичко лице које је пословно способно лице“ може бити пуномоћник, пре је наставило него оживело дугогодишњу дилему: може ли и правно лице бити одређено као пуномоћник? Према језичком тумачењу неспорно одговор је негативан. Међутим, тек стављање у контекст са одредбама материјалног права даје другачију конотацију. Прво, истиче се да је смисао редакције ЗПП заправо у томе да одреди да пуномоћник у парници не може да буде и ограничено пословно способно лице, што је према једном делу домаће науке могуће у материјалном праву.²⁸ Друго, одредбу ЗПП треба довести у склад са чл. 89 ст. 3 ЗОО, према коме пуномоћник може бити и правно лице; смисао одредбе ЗПП би према

²⁴ То ипак не важи за адвокатског приправника (*ВКС* Гзз1 184/10 Билтен *ВКС* 1, 133 [134]).

²⁵ *Г. Ситанковић*, (цит. у фн. 11) 218; *ВТС* Пж 9037/2007 Судска пракса трговинских судова 4/2007 = *ParagrafLex*.

²⁶ *Познић/Ракић-Водинелић*, (цит. у фн. 8) бр. 723.

²⁷ Зато је и крајње проблематична одредба по којој директну ревизију мора да изјави адвокат само у случају странке која је физичко лице (чл. 390 ст. 4 ЗПП). Искрпно о појму фер поступка *Matscher*, *Der Begriff des fairen Verfahren nach Art. 6 EMRK*, *FS Beys Bd II* (2003) 989 ff.

²⁸ В. уместо свих *Д. Ђурђевић*, *Неутрални правни послови*, *Анали правног факултета у Београду LVIII* (2010) 77 (83/84) са даљим упућивањима.

томе била да је пуномоћник физичко лице које је заступник правног лица.²⁹ На крају је било покушаја да се за такав став нађе и изричита законска потврда, али чини се без успеха.³⁰ И поред тога треба узети да садашње уређење способности бити пуномоћник подразумева да се пуномоћ може дати и правном лицу. Парничне радње предузимаће пословно способно физичко лице које има положај заступника тог правног лица³¹, и то без захтевања додатних квалификација.

5. На основу приказаног, може се закључити да начело слободног заступања постоји. Ограничења у виду обавезног адвокатског заступања и ускраћивања пуномоћничког својства представљају заиста изузетке.

IV. Уређење вољног заступања према новом Закону о парничном поступку

1. Оба основна сегмента вољног заступања претрпела су измене у новом Закону о парничном поступку. Занимљиво је да су оне као такве уобличене тек у законодавном поступку путем амандмана на Предлог ЗПП. Другим речима, разликују се од предложених решења, што је имало утицај на квалитет усвојеног текста.

И постулатиона и пуномоћничка способност су непосредно регулисана у чл. 85 ЗПП 11. Постулатиону способност странке сада губе правноснажним окончањем поступка, што значи да је у поступку по ванредним правним лековима обавезно адвокатско заступање, осим ако је странка сама адвокат (ст. 3). Способност бити пуномоћник доста је сужена, тако да пуномоћници могу да буду само адвокати (ст. 1), са изузетком пуномоћни-

²⁹ Владајуће становиште у теорији: *Познић*, (цит. у фн. 9) уз чл. 90 бр. 1; *Трива/Белајец/Дика*, (цит. у фн. 9) § 66/2; У пракси су заузимани различити ставови, па и у оквиру истог суда (види код *Познића*). У доступној пракси након ЗПП, заузет је став да пуномоћник у парници може бити само физичко лице (*ВСС У 834/2005* од 26.05.2006. г. *ParagrafLex*).

³⁰ *Г. Сиџанковић*, (цит. у фн. 11) 205 наводи у том смислу пример заступања аутора у судском поступку од стране организације за колективно остваривање права (чл. 150 ст. 4 ЗАСП 04; чл. 153 ст. 5 ЗАСП). Овај пример ипак не говори у прилог ставу да пуномоћник у парници може бити правно лице, јер и сам ЗАСП одређује да аутори колективно остварују права на наплату новчаних накнада тако што их преносе на организацију које она у своје име а за њихов рачун наплаћује (чл. 153 ст. 3), односно да организација има право пред судом да штити поверена јој права на колективно остваривање (чл. 153 ст. 5). Према томе, ако и дође до парнице, странка је организација, не сам аутор, тако да и нема вољног заступања у смислу парничног поступка.

³¹ *Познић*, (цит. у фн. 9) уз чл. 90 бр. 1; *Г. Сиџанковић*, (цит. у фн. 11) 205/206. У немачком праву то је од 2007. г. и изричито регулисано: „Пуномоћници који нису физичка лица предузимају радње путем њихових органа и заступника којима је дато (даље) пуномоћје“ (§ 79 II S. 3 dZPO; опширније *Hüfstege* in *Thomas/Putzo, ZPO*²⁹ [2008] § 79 Rn 16).

ка правних лица, који могу да буду и њихови стално запослени са положеним правосудним испитом (ст. 2). Разлике у односу на још увек важеће уређење су очигледне, и није тешко закључити да се начело слободног заступања сузило. У том смислу треба поставити и питање постоји ли у ЗПП 11 још увек ово начело. Да би се учинио покушај давања таквог одговора потребно је свакако прецизније и одредити садржину нових решења, те указати и на евентуалне дилеме.

Никако не треба заборавити и то да ново уређење, уосталом као и још важеће, има шири круг деловања захваљујући статусу парничног права. Оно се као базично сходно примењује у свим осталим грађанским судским поступцима, а материја вољног заступања спада традиционално у део који је уређен само парничним правом. Зато уређење ове материје налази своју сходну примену у ванпарничном (чл. 30 ст. 2 ЗВП), извршном (и извршење и обезбеђење; чл. 10 ЗИО) и стечајном поступку (чл. 7 ст. 2 ЗСт).

2. Усвојено решење постулатионе способности разликује се од данашњег уређења у томе што је проширено и на поступак по понављању поступка. Изричито предвиђање ослобођења од адвокатског заступања за странку адвоката, прихватајући тумачење УС у погледу данашњег система (в. *supra ad* III. 4. а)), отуда и није новина. Ради се пре о жељи да се становиште УС изричито преточи у законски текст. Пре него што се позабавимо домашајем новог уређења, треба навести и како је то било оригинално у Предлогу ЗПП.

а) У Владином предлогу било је предвиђено ширење обавезног адвокатског заступања на све поступке по правним лековима, дакле и на поступке по редовним правним лековима (чл. 85 ст. 2 Предлога ЗПП). Таква значајна новина нажалост није била праћена образложењем у готово рекордно кратком образложењу Предлога закона (свега 9 страна за 508 чланова!)³². То заиста чуди, јер нису дати никакви разлози за тако огроман, па рекли бисмо и историјски помак. Зато се може се рећи да је добро што није усвојено такво решење, с обзиром да је оно изгледа било пре плод волунтаризма, него добро истражене и промишљене активности. Тиме се не би радикално изменио само парнични поступак, већ и сваки други где се сходно примењују њега правила.³³ Разлог више за поздрављање измене амандманима јесте и чињеница да одредбе о додељивању бесплатног пуномоћника као фундаменталног коректива постојања обавезног адвокатског заступања нису значајније промењене. Иако је унета измена о рачуна-

³² Предлог ЗПП, бр. 2954-11.

³³ Са таквим решењем би смо далеко превазишли и упоредноправне узоре који се спорадично спомињу у Предлогу ЗПП (Немачка, Аустрија и Швајцарска). Питање је да ли се то уопште имало у виду.

њу рокова код захтева за додељивање, даља разрађивања института који би требао да обезбеди право на приступ суду свима нису била предложена. У том смислу су и избегнута будућа кршења овог уставног односно конвенцијског права која би била резултат недовољно разрађеног текста.³⁴

б) Обавезно адвокатско заступање, судећи по редакцији чл. 85 ст. 2 ЗПП 11, предвиђено је за ванредне правне лекове, дакле и за ревизију (у истом облику као до сада) али и за понављање поступка.³⁵ Према томе, требало би узети и да предлог за понављање поступка мора за странку да изјави пуномоћник адвокат, јер би у супротном он био одбачен. Ипак, примењује се да у одредбама о понављању поступка нема одредаба које говоре о томе, насупрот дела о ревизији, где се изричито регулише одбацивање ревизије која није изјављена путем адвоката (чл. 410 ст. 1 т. 2 ЗПП).³⁶ Према томе, већ недоследност закона у методу отвара могуће дилеме о домањају обавезног адвокатског заступања. Уколико суд не би успео да аргументује одбацивање предлога за понављање поступка општом одредбом чл. 85 ст. 3 ЗПП 11, односно доктрином о постулативној способности, онда би требало узети да и у поступку по предлогу за понављање поступка *per analogiam* важи управо чл. 410 ст. 1 т. 2 ЗПП 11.

Даље, постоји потреба и за прецизирањем радње за које постоји обавезно адвокатско заступање, јер комплексност понављања поступка то захтева. Наиме, не само да је потребно адвокатско заступање за сам предлог за понављање, већ и за расправљање о предлогу; то је уосталом већ речено и за данашње уређење у погледу ревизије (в. *supra ad* III. 4. а)). У истом смислу то значи да обавеза адвокатског заступања постоји за обе странке – и за предлагача, и за противника предлагача.

На крају, обавезно адвокатско заступање у понављању поступка се окончава правноснажношћу решења о предлогу. Ако се дозволи понављање, у поновљеном поступку нема више обавезе, јер то више није поступак по ванредном правном леку, већ нови првостепени (или другостепени) поступак.³⁷

Последице поступања постулативно неспособне странке су непуноважност радњи. Према томе, ванредни правни лек, као и поднесак у оквиру поступка по

³⁴ Није унето најзначајније појашњење: бесплатан пуномоћник се аутоматски додељује странци која је ослобођена од плаћања трошкова (потпуно ослобођење) у ситуацијама када постоји обавезно адвокатско заступање, што би био случај са сваким поступком по правном леку. Уп. § 165 ст. 1 т. 3 ГПП; § 121 I dZPO; § 64 I 3 öZPO.

³⁵ Не и за ззз који се укида, барем што се странака тиче.

³⁶ Ни ова одредба није најсрећније редигована, јер се каже да ће се одбацити ревизија ако није поднета преко *пуномоћника*, иако јасно чл. 85 ст. 2 ЗПП 11 одређује да ванредне правне лекове могу да изјављују само *адвокати*. Ову недоследност треба приписати мењању предложене концепције својстава пуномоћника амандманима.

³⁷ За такву природу поновљеног поступка *Ситаровић/Кеча*, (цит. у фн. 8) 444.

њему (нпр. одговор на ревизију, поднесак противника предлагача) биће одбачен; ако странка дође на рочиште за расправљање о предлогу за понављање поступка, или дође пуномоћник који није адвокат, сматраће се да су изостали.

3. Много значајније измене, које се могу сврстати у једне од крупнијих измена досадашњег парничног поступка, претрпело је уређење пуномоћничке способности. Поновно ограничавање способности бити пуномоћник отвара старе дилеме, док се неке појављују због природе ограничења као потпуно нове. Као што је већ истакнуто, и овај сегмент вољног заступања је имао динамичан пут од Предлога до усвајања.

а) У Владином предлогу ЗПП било је предложено да то могу бити само адвокати. Тиме се заправо предлагао концепт тзв. условљеног (релативног) обавезног адвокатског заступања (нем. *bedingter, relativer Anwaltszwang*), института који изгледа потиче из аустријског права³⁸, али који је занимљиво један од ретких који није прихваћен у преузимању аустријског парничног поступка 1929. г. код нас.³⁹ Према овом институту, уколико странка жели пуномоћника, он неизоставно може бити само адвокат. У Предлогу ЗПП ово решење је образлагано првенствено „доследним споровођењем уставне одредбе, према којој правну помоћ може да пружа само адвокатура“; даље је констатовано и да постојеће решење по којем су изједначени адвокати и друга лица која не морају да буду квалификована пре свега неоприхватљиво са становишта адвокатуре као професије, а да потом „није ни у складу са Уставом“.⁴⁰ Са овим образложењем које је више паушално проглашавање условљеног обавезног адвокатског заступања као јединог у складу са Уставом се никако не можемо сложити. Уставна одредба по којој правну помоћ пружа адвокатура уопште не постоји! Члан 67 Устава који спомиње правну помоћ и адвокатуру тиче се *права на правну помоћ*, права да се добије правна помоћ, под одређеним законским условима бесплатна.⁴¹ То је очигледно, јер сам чл. 67 ст. 2 Устава, који једини и спомиње адвокатуру, одређује да правну помоћ пружају адвокатура и службе правне помоћи које се оснивају у јединицама локалне самоуправе. Укратко, не говори се уопште о монополу адвокатуре на вршење правне помоћи у смислу заступања. Да је аргумент Предлога исправан, онда би значило да

³⁸ Творац аустријског парничног поступка, светски чувени *Франц Клајн*, истиче да се ради о старом аустријском правном обичају (*Klein/Engel, Der Zivilprozeß Oesterreichs* [1927] 141). Институт се и данас тако назива, што није случај са Немачком, у којој је у ослабљеној форми уведен тек 2007. г. реформом заступања. Види о реформи *Sabel, Die Vertretung im Zivilprozess, Anwaltsblatt* 2008, 390 ff.

³⁹ Види за разлоге неувођења Образложење тадашњег Министарства правде у *Горшић*, Коментар Грађанског парничног поступка I (1933) 8/9. Уп. изворни § 28 öZPO и § 130 ст. 1 ГПП.

⁴⁰ Предлог ЗПП, бр. 2954-11, стр. 109/110.

⁴¹ Такво резонување овог права из Устава даје изгледа и *Г. Сijanковић*, (цит. у фн. 11) 251. Уп. и *Пајванчић*, Коментар Устава Републике Србије (2009) 89.

је ново уређење вољног заступања, по којем и они који су положили правосудни испит могу да заступају свог послодавца, заправо неуставно решење.

Изнесеном критиком се свакако не доводи у питање други део аргументације из Предлога, по којем ограничавање пуномоћника на адвокате служи очувању дигнитета поступка, као и обезбеђењу квалитетне, ефикасне и економичне правне заштите.⁴² У суштини би требало поздравити ограничавање пуномоћничке способности на правно квалификована лица, која су пре свега адвокати. Тиме се првенство, јер је то у фокусу, обезбеђује квалитетно заступање странкама⁴³, а тек након тога се сузбија надриписарство у смислу нелојалне конкуренције адвокатима. Међутим, требало је и водити рачуна о стварности, а стварност је да нису адвокати једини квалификовани.⁴⁴ То показује и само усвојено решење, по којем пуномоћници правних лица могу бити њихови стално запослени који су положили правосудни испит; такође, императив стварности у том случају се показује на још другом нивоу: да је усвојено предложено решење, не само да се не би постигла квалитативно боља правна заштита странака (јер су и корпоративни правници са правосудним испитом у најмању руку исто квалификовани⁴⁵), већ би дошло до многобројних отказа, а правна заштита би суштински поскупела за сва правна лица. Тиме се потврђује да се приликом изградње система правне заштите мора водити о постулатима које је *Клајн* формулисао још пре више од сто година, а који би овде подразумевали да

⁴² Предлог ЗПП, бр. 2954-11, стр. 110.

⁴³ Питање својства пуномоћника, баш као и постулативна способност, зона је јавног интереса, и то примарно у смислу заштите странака, а тек онда обезбеђивања бржег и рационалнијег функционисања правосуђа. У том смислу већ *Pollak*, *System des österreichischen Zivilprozessrechts mit Einschluß des Executionsrechtes* (1930-1932) 141. Данас је ова мисао под утицајем учења о социјалној држави, тиме и социјалном поступку, можда и више присутна него на почетку XX века. Види *Bodiroga/Knezevic*, *Die Belehrung der rechtsunkundigen Parteien im serbischen Zivilverfahren in Garber/Clavora* (Hrsg.), *Die Rechtsstellung von wirtschaftlich, sozial und gesellschaftlich benachteiligten Personen im europäischen, internationalen Zivilverfahrensrecht: Tagungsband der 2. Österreichischen Assistententagung zum Zivil- und Zivilverfahrensrecht der Karl-Franzens-Universität Graz* (in Druck).

⁴⁴ Тако и *Узелац* у његовој расправи поводом могућности увођења обавезног адвокатског заступања у Хрватској (*Obvezatno odvjetničko zastupanje, Pravo u gospodarstvu* 37-2 [1998], 149 [155]). О „поштовању стварности“ и непостојању реалног оправдања за апсолутни адвокатски монопол види *Трива/Дука*, *Грађанско процесно право*⁷ (2004) § 62/2, стр. 329.

⁴⁵ Аргументација да су једино адвокати квалификовани за заступање у поређењу са тзв. корпоративним правницима показује сву рањивост. Наиме, нису сви адвокати подједнако квалификовани за заступање у *парници*, јер добар део њих се и не бави тиме. Корпоративни правник се ипак бави у најмању руку приватним правом. У резултату би то изледило овако: адвокат кривичар који није годинама имао додира са парницом и приватним правом би могао да буде пуномоћник, не и корпоративни правник са положеним правосудним испитом који је у тој материји годинама.

се нађе оптимално решење између постизања што квалитетније правне заштите и уштеде у новцу, што монопол адвоката код заступања не би значило. На крају је важно истаћи и то да ни упоредноправна решења нису тако радикална као решење из Предлога ЗПП.⁴⁶

б) Решење усвојено амандманима, по којем уз адвокате још и заспелени правних лица са положеним правосудним испитом могу да буду пуномоћници, увело је једну значајну новину о којој се можда и није размишљало. Предлог ЗПП, као што је већ речено, предвиђао је искључиви адвокатски монопол. Томе су биле прилагођене и све остале одредбе о вољном заступању. Унетом изменом концепта у виду изузетка за запослене правних лица са положеним правосудним испитом, нису међутим мењане ове одредбе. Као резултат сада се не прави разлика у односу на обим овлашћења из парничног пуномоћја пуномоћника адвоката и оног који то није, што је био случај у свим ранијим законима. Тако, и запослени правног лица може да без изричитог овлашћења нпр. повуче тужбу, одрекне се тужбеног захтева, призна тужбени захтев и да закључи судско поравнање. Даље, према слову закона и запослени правног лица може да пренесе пуномоћје на другог пуномоћника (чл. 89 ст. 1 т. 3 ЗПП 11), а изгледа и да од противне странке прими и наплати досуђене трошкове (чл. 89 ст. 1 т. 4 ЗПП 11). Овоме треба додати и ширење одговорности пуномоћника, јер тешка санкција за неуредан поднесак у виду моменталног одбацивања сада погађа не само адвоката, већ и запосленог правног лица (чл. 101 ст. 5 ЗПП 11).

ба) Прва значајна дилема коју доноси ново уређење способности бити пуномоћник тиче се судбине парничних радњи које је предузео пуномоћник који не испуњава потребне услове, односно уопште значај ове повреде. Ради се заправо о актуелизовању старе дилеме; у истом смислу је било постављено питање за радње које је предузимао пуномоћник правног лица без положеног правосудног испита у споровима преко одређене вредности у систему ЗПП 76. Према томе, шта ће се десити са нпр. одговором на тужбу који да пуномоћник који није адвокат нити стално запослени странке са положеним правосудним испитом? Или, које су последице да на рочиште приступи лице без пуномоћничке способности?

⁴⁶ Реформа вољног заступања у Немачкој из 2007. г. сузила је способност бити пуномоћник, али не само на адвокате. Пуномоћници могу бити и нпр. запослени странака, запослени правних лица јавног права, пунолетни чланови породице уколико испуњавају услове за судију и сл. (§ 78 I, II dZPO). У Аустрији постоји релативно обавезно адвокатско заступање, али не у свим парницама (§ 28 öZPO). У Хрватској је Новелом 2003. г. реформисан систем из ЗПП 76, тако да пуномоћник може поред адвоката бити и запослени правног лица односно предузетника, сродник до одређеног степена као и у радном спору запослени синдиката, док је задржано старо решење о квалификованом пуномоћнику правног лица у споровима преко одређене вредности (види *Трива/Дика*, [цит. у фн. 44] §62/2).

Прва алтернатива би подразумевала да суд решењем ускрати могућност заступања таквом лицу, али да предузета радња не губи дејство. То би заправо био владајући став који је примењиван у систему ЗПП 76. Став је образлаган тиме да иако пуномоћник нема потребне законске услове, странка је ипак њему дала пуномоћје, тј. он није *falsus procurator*. Надаље, аргументација се позивала и на аналогију са случајевима пуномоћника надриписара, јер радње које би надриписар предузео за странку не би изгубиле своју важност иако би се њему одузело право да заступа странку.⁴⁷ Консеквентно овакав пропуст не би имао значај апсолутно битне повреде парничног поступка, већ евентуално релативне.⁴⁸ Према томе, у првом примеру, одговор на тужбу би производио сва правна дејства; или у другом, сматрало би се да је странка приступила, али би се одмах и одложило рочиште јер би се ускратило заступање пуномоћнику. Ова алтернативна одговара у начелу и решењима у упоредном праву.⁴⁹

Друга алтернатива би подразумевала да се својство пуномоћника третира као питање његове постулационе способности.⁵⁰ Како је постулациона способност претпоставка важности парничне радње, то би значило да се радње таквих пуномоћника уопште не би узеле у обзир. Чини се да је у суштини такво решење у Аустрији, где се из разлога правне политике прописује ипак обавеза враћања поднеска пуномоћника који није адвокат странци на исправак.⁵¹ Такође, у резултату је то мишљење мањине у систему ЗПП 56/76, које је при решавању овог проблема полазило од тога да пуномоћника без потребних својстава треба третирати као лице без пуномоћи.⁵²

⁴⁷ Познић, (цит. у фн. 9) уз чл. 91 бр. 7 са даљим упућивањем на праксу; *Трива/Белајец/Дика*, (цит. у фн. 9) § 66/13, стр. 270; *Zuglia*, (цит. у фн. 9) § 63 т. 5.

⁴⁸ То је била и стална судска пракса (в. нпр. *ВСС СП 9/89-103* и *ВСБХ СП 10/90-94*; за даље упућивање на праксу види и *Момчиновић*, Заступници подужећа и њихова овлаштења у правном промету и у парничном поступку у *З. Црних* [ур.], Грађанско парнично право у пракси [1989] 137 [144]), и владајућа теорија (*Познић*, [цит. у фн. 9] уз чл. 91 бр. 7 са даљим наводима).

⁴⁹ У Хрватској као земљи са којој имамо несумњиво заједничко правно наслеђе, у потпуности је преузет механизам из ранијег времена, дакле ништа се није ни мењало (види *Трива/Дика*, [цит. у фн. 44] § 68/3, стр. 331). Исто је и у реформисаном немачком праву – радње које је предузео пуномоћник који нема потребна својства до решења о ускраћивању заступања остају на снази (§ 79 III dZPO). У Аустријском праву међутим прави се разлика између поднесака и рочишта; ако је поднесак поднео пуномоћник који није адвокат (наравно у споровима где је прописано да само адвокат може да буде пуномоћник), он ће се вратити странци са налогом да га она или адвокат поднесу (дакле, суштински ратификација); ако је међутим на рочиште дошао пуномоћник који није адвокат, сматраће се да је странка изостала, па се отварају врата ка пресуди због изостанка (*Fasching*, [цит. у фн. 9] Rz 438).

⁵⁰ Види фн. 13.

⁵¹ Види фн. 49.

⁵² Тако *Вражалић* у *Познић/Вражалић/Бачић*, Коментар Закона о парничном поступку (1957) уз чл. 84 бр. 2 као и аутори цитирани код *Познића*, (цит. у фн. 9) уз чл. 91 бр. 7 фн. 946.

Оптирање за једну од изложених алтернатива биће тежак задатак, пре свега праксе која ће се сигурно суочити са таквим проблемима. Прва алтернатива је свакако блажа по својим последицама, али је управо зато погодна за злоупотребе и одуговлачења поступка. Постојала би и претња да се практично дезавуише ново уређење и његова императивност, нарочито ако се прихвати став да неуочавање такве грешке у заступању може имати само значај релативно битне повреде парничног поступка. Обрнуто, друга алтернатива која доприноси јачању процесне дисциплине и тежи превенцији злоупотреба, у својим тешким последицама негативно утиче на већ довољно повећану одговорност странака. Она је теоретски и доследнија, јер се заиста може говорити о пуномоћничкој способности као постулатионој способности.

бб) Ново уређење пуномоћничке способности поставља питање свог домаћаја у односу на решења у другим законима. Ту се пре свега мисли на чл. 195 Закона о раду⁵³ који предвиђа да запосленог у радном спору може заступати и представник синдиката чији је он члан. У време доношења ЗР једна непотребна одредба, јер тада је то било свакако могуће, сада је и директном сукобу са општим и новим правилом о пуномоћницима уопште. Чини се да се решење не може тражити просто у правилима *lex specialis derogat legi generali* и *lex posterior derogat legi prior*, већ би требало узети у обзир и смисао новог уређења као и природу и карактеристике радног права. Зато се залажемо за решење спорне ситуације тако да чл. 195 ЗР не губи своју важност, јер би се тиме изневерила мисија синдиката као институције, те нарочите бриге за запослене. Међутим, чл. 195 ЗР управо треба тумачити кроз ново уређење матичног, парничног права, тако да би се за представника синдиката захтевало да има положен правосудни испит. То је у складу са израженим курсом законодавца који је показао управо доношењем новог ЗПП, а то је захтев за квалификованости пуномоћника на нивоу општости. Ово решење, које је уједно и компромис сукоба две норме, служи на крају највише самом запосленом који ће моћи путем свог синдиката да добије адекватно заступање.

бв) Теоретски напори да се оправда могућност да пуномоћник у парници може да буде и правно лице од почетка примене новог ЗПП биће учинковити чини се само у једном случају. Једино правно лице коме би било замисливо дати пуномоће би било заправо само ортачко адвокатско друштво (ОАД). У свим другим случајевима немогуће је да физичко лице које је заступник правног лица буде уједно адвокат (арг. чл. 21 ст. 3 Закона о адвокатури⁵⁴); примена изузетка из чл. 85 ст. 2 ЗПП 11 овде такође није

⁵³ Сл. гласник 24/2005 са каснијим изменама (ЗР).

⁵⁴ Сл. гласник 31/2011 (ЗАДв).

замислива. Пуномоћ дата ОАД према томе значи да ће као пуномоћник моћи да фигурирају сви адвокати ортаци, осим ако није другачије одређено оснивачким уговором (арг. чл. 52 ст. 1 ЗАДв у вези чл. 64 ЗПД).

бг) Колико ће резултата од жељених дати ново уређење зависиће на крају од самих судија, тј. од њихове заинтересованости да проверавају испуњеност услова пуномоћника, јер како би то *Трива* рекао, „човек је и овде крајња мера свих вредности“.⁵⁵ Већ је у систему ЗПП 76 било говора о саввим различитом поступању судова при таквој провери, од којих су неки и занемаривали своју дужност.⁵⁶ Зато остаје отворено питање и самог начина доказивања/утврђивања пуномоћничког својства стално запослених у правном лицу који имају положен правосудни испит, те интезитета провере. За адвокате се такво питање не поставља, с обзиром да они своје поднеске морају снабдети и потписом и печатом (арг. чл. 29 ст. 5 ЗАДв); штавише, судећи по пракси *ВСС*, оба елемента су услов уредности поднеска – ако недостају, он се одбацује.⁵⁷

4. Ако се сумира изнесено у погледу новог уређења вољног заступања у парничном поступку, остаје да се запитамо постоји ли још увек начело слободног заступања у парничном поступку. Да ли су извршеним променама одступања од самог начела толико повећана да су пресудно превагнула и одстранила само начело из процесног система или се још увек може говорити о начелу и изузецима?

Уколико се начело посматра још увек као спој два сегмента, постулатионе и пуномоћничке способности, онда се чини да начела нема више. Слобода је у оба сегмента битно ограничена, довољно да се не говори више о изузецима од начела. Код постулатионе способности се може говорити о правилу да је странка постулатионо способна, а да је изузетак област ванредних правних лекова. Међутим, већ код пуномоћничке способности се не може говорити о слободи странака ни у правилу, јер је она сужена на, у поређењу са претходним уређењем, битно мањи круг лица. Аргумент да су странке и раније, када су имале слободу избора, готово увек бирале адвокате не игра никакву улогу овде; за постојање принципа је битна дата могућност, не козумирана. Према томе, начело слободног заступања, онако како је до сада било схватано, није нашло своје место у новом парничном поступку.

⁵⁵ Есеј о отвореном правосуђењу у *Трива* (ред.), Ново парнично процесно право (1977) 224.

⁵⁶ *Анастјовски*, Пуномоћник организације удруженог рада у парничном поступку, СП 8/84, 77 и след.

⁵⁷ Рев 2278/08 Билтен ОкС у Београду 79 (2009), 148.

*Marko Knežević, Assistant
Faculty of Law Novi Sad*

On the New Regulation of Representation by Counsel in Litigation

Abstract

New Code of Civil Procedure which was passed on 26th September 2011, and which is to be in effect on 1st January 2012 brought significant changes in the core of representation by counsel – litigation pro se and ability to be a counsel. The paper examines by which extent new regulation brings novelties in litigation. Further the possible dilemmas in the practice are pointed out. Because the very regulation of the litigation pro se and ability to be a counsel were, and still are ground for principle of free representation, an effort is made towards a giving an answer on the further existence of it.

Key words: representation by counsel; litigation pro se; compulsory representation by counsel; ability to be a counsel; lawyers; principle of free representation.